

SKÓCIA TÁJKARAKTER FELMÉRÉSE ÉS AZ EREDMÉNYEK GYAKORLATI HASZNOSÍTÁSA

KABAI RÓBERT

Budapesti Corvinus Egyetem, Tájvédelmi és Tájrehabilitációs Tanszék
1118 Budapest, Villányi út 35-43.

Kulcsszavak: tájkarakter értékelés, tájkarakter védelem, terület- és településrendezés

Összefoglalás: 1994–99 között Skócia tájkarakter felmérését az ország teljes területére kiterjedően elvégezték. A cikkben ezt a példa értékű munkát mutatom be, a módszertani kérdésektől kezdve a tanulmányok tartalmi felépítésén át az összesítő adatbázisokig. Konkrét példák kapcsán elemzem, hogy a tájkarakter értékelések eredményei hogyan, mely területeken hasznosultak a gyakorlatban, és miként segítik a táj védelmét.

Bevezetés

A 2007-ben hazánk által is törvénybe iktatott Európai Táj Egyezmény kiemelt feladatként állítja a csatlakozó országok elé tájaik felmérését a jellemző vonások és a tájalakító hatások számbavételével. Magyarországon jelenleg ennek a munkának az előkészítése zajlik. Ezt a folyamatot, a tájkarakter értékelésről és annak jövőbeli alkalmazásáról való közös gondolkodást segítheti egyes országok tapasztalatainak bemutatása. A skót példa jelentősége abban rejlik, hogy Európában az első teljes lefedettséget biztosító, részletes értékeléseken alapuló felmérési program volt¹, amelynek eredményei már a mindennapi gyakorlatban is megmutatkoznak.

Anyag és módszer

A felmérési program ismertetése és az eredmények összegzése az elkészült tájkarakter értékelésekre, a kutatási programról megjelent tanulmányokra, valamint az értékelések eredményeinek gyakorlati alkalmazása során szerzett tapasztalatokra épül. Az értékelési módszertant és a tartalmi felépítést bemutató fejezetek alapját az angol Countryside Commission által készített 1993-as útmutató (LANDSCAPE ASSESSMENT GUIDANCE) képezi. Ehhez járult a tájkarakter értékelések reprezentatív áttekintése, amely az elkészült 30 tanulmányból 14-re terjedt ki úgy, hogy minden egyes szakértői műhelytől 1 munkát magában foglal (illetve a Turnbull Jeffrey Partnership esetében – a helyszínek jelentősége miatt – kivételesen kettőt). A fontosabb gyakorlati alkalmazások bemutatása és az elért eredmények értékelése a JULIE MARTIN ASSOCIATES és SWANWICK 2003-as, a felmérési programról készült munkájára (Overview of Scotland's National Programme of Landscape Character Assessment) épül, amely már akkoriban a tájkarakter tanulmányok felhasználásának több éves tapasztalata nyomán született. Ennek megállapításait kiegészítettem az azóta eltelt időszak eredményeivel, valamint a skóciai tervezői gyakorlatom során a tájkarakter értékelések alkalmazásáról szerzett ismeretekkel.

Eredmények és megvitatásuk

A program előkészítése

A tájkarakter értékelés nemzeti programját 1994-ben indította útjára a skót természetvédelmi hivatal (Scottish Natural Heritage, a továbbiakban: SNH). Ennek keretében Skócia teljes területe

¹ Bár a Countryside Commission és az English Nature együttműködésének eredményeként a 159 átfogó karakter területet (Countryside Character Area) ábrázoló „Anglia karakterterképe” korábban, már 1996-ban elkészült, az országos szintű feldolgozási részletesség miatt az eredmények felhasználhatósága nem érte el a skóciai felmérést.

felmérésre került – bár esetenként korábbi tanulmányok is segítették a munkát. A feladat megközelítése nem csupán elméleti volt. A fő célkitűzésekből kitűnik, hogy a táji adatbázis felépítése mellett már a kezdetektől megjelent a gyakorlati alkalmazás igénye is:

- „Skócia minden tájára kiterjedő felmérés elkészítése;
- a skót táj jelentőségének tudatosítása;
- a tájalakító hatások feltárása;
- az építési engedélyezési és egyéb, tájhasználattal kapcsolatos egyedi döntések elősegítése;
- az SNH, a helyi önkormányzati hatóságok és más érintettek terület- és településrendezéssel és a tájhasznosításra irányuló stratégiai tervezéssel kapcsolatos tevékenységének elősegítése;
- a tájjal kapcsolatos nemzeti politika megalapozása.”

(JULIE MARTIN ASSOCIATES és SWANWICK 2003)

A program során alkalmazott értékelési módszertan a már említett útmutatóra (LANDSCAPE ASSESSMENT GUIDANCE 1993) épült. Ez alapján került kidolgozásra a feladat tartalmára vonatkozó mintakiírás, amelynek helyi adaptációit a pályázat útján kiválasztott megbízottak megkapták. Bár a megfogalmazott követelmények mutattak bizonyos eltéréseket, az alábbi célkitűzések általában minden kiírásban megjelentek:

- „az értékelési terület tájrészleteinek vizsgálata és részletes leírása;
- a tájalakító hatások és a tájpotenciál feltárása;
- a tájrészletek hatásokkal szembeni érzékenységének elemzése;
- irányelvek kidolgozása arról, hogy a tájalakító hatások nyomán várható változások hogyan illeszthetők az adott tájrészletbe;
- irányelvek kidolgozása arról, hogy az egyes tájrészlet védelme, fejlesztése vagy rehabilitációja milyen módon lehetséges.”

(JULIE MARTIN ASSOCIATES és SWANWICK 2003)

A tájkarakter értékelés módszertana

A (táj)karakter fogalmát a vonatkozó útmutató a következőképpen határozta meg: „tájelemeknek egy adott tájrészletben egységesen megjelenő, jellegzetes mintázata vagy együttese” (LANDSCAPE ASSESSMENT GUIDANCE 1993). Az értékelési folyamat lényegében ezeknek a meghatározó mintázatoknak és együtteseknek (karakterjegyek) az azonosítására és az ezekből kirajzolódó tájkarakter besorolására irányul.

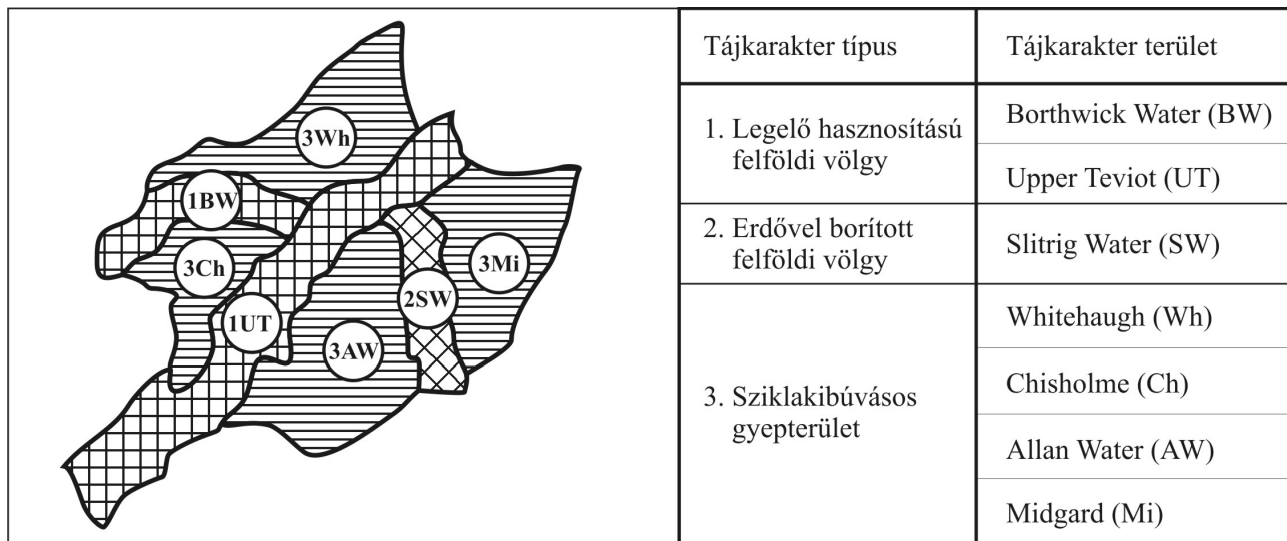
A tájkarakter értékelés és a tanulmányok elkészítésének fő lépései az előkészítés, a források feldolgozása, a terepi bejárás, az adatok elemzése és az eredmények dokumentálása. Ezek természetesen nem feltétlenül követték egymást ilyen szoros rendben: feladatmegosztástól függően olykor egyidejűleg is végezhetők, illetve visszacsatolások révén szükség lehetett egyes munkafolyamatok részbeni megismétlésére is.

Az értékelés előkészítésére már a pályázati anyagok benyújtását megelőzően sor került. Ennek keretében határozták meg a szakértői csapatot, az időbeli ütemezést, valamint a szükséges eszközök körét – mindezek fontos szempontok voltak a megbízottak kiválasztásánál. Az egyes munkacsoportokban többnyire helyismerettel rendelkező szakértők is helyet kaptak, és általában már ebben a szakaszban megkezdődött a helyszínnel történő ismerkedés. Az értékelési módszer megválasztására a megbízottak nem kaptak szabad kezet, hiszen a pályázati kiírások azt meg lehetőséggel meghatározták. A mintakiírástól ugyanakkor a helyszíni adottságok és a kiírók, finanszírozók függvényében előfordultak kisebb-nagyobb eltérések.

A meglévő források feldolgozása során a természeti és antropogén tájalkotó elemekre, a tájtörténetre vonatkozó szakirodalom áttekintése a tájalakulás és a jelenlegi tájszerkezet jellegzetességeinek megértését segíti. Ehhez járul a különböző térképek (földmérési alaptérképek és, az adatok hozzáférhetőségétől függően, a közzétanti, talaj- és termőföld minősítési, régészeti és élőhelyi térképek), valamint a légifotók feldolgozása. A forrásfeldolgozások alapján került sor a tájkarakter egységek előzetes lehatárolására.

Az értékelés alapegységei a tájkarakter típusok, illetve a tájkarakter területek. Egy adott

tájkarakter típushoz a táj jellegét tekintve egyneműnek tekinthető részletei tartoznak: területi szempontból tehát számos előfordulása lehet. A tájkarakter terület ezzel szemben egy adott tájkarakter típus meghatározott földrajzi egységhez kötődő, egyedi előfordulása, amely ezáltal önálló földrajzi megnevezéssel is azonosítható (1. ábra). (A tanulmányok egy része emellett átfogó, térségi tájkarakter területeket is megjelölt.) A tájkarakter típusok előzetes elkülönítésében a különböző fedvények közül a geológia felépítés, a domborzat és (a növényborítottságot és a művelési módot is figyelembe vevő) tájhasznosítás bizonyultak a legfontosabbnak. Ezt az egységek megnevezése is hűen tükrözi (pl. erdősült gránit felföld, mezőgazdasági hasznosítású alföldi folyóvölgy stb.). Az adatok térképi feldolgozásában, a fedvények létrehozásában manapság már nagy segítséget jelentenek a térinformatikai szoftverek – ezek alkalmazása a felmérési program időszakában azonban még nem volt jellemző.

1. ábra: Tájkarakter típus és terület (az ASH CONSULTING GROUP 1998 tanulmányának felhasználásával)

Figure 1. Landscape character type and area (based on ASH CONSULTING GROUP 1998)

A terepi bejárás az előzetes lehatárolások helyszíni ellenőrzésére, pontosítására irányult – elsősorban a tájkarakter vizuális vetületének megfigyelésével. Az útmutató erre 2 fős munkacsoportot javasol, amely a feladatok megosztásának előnye mellett az értékelés szubjektivitását is csökkenti. A munkafázis végrehajtásának módját az áttekintett tanulmányok közül csupán 4 ismerteti. Ezek szerint a bejárás a javasolt módon történt: minden esetben 2 fő tájépítész részvételével. A helyszíneléseket autóval, ritkábban hajóval, illetve a nehezen megközelíthető területek esetében gyalogosan végezték. A bejárás kiterjedt minden, előzetesen lehatárolt tájkarakter területre, azokon belül több (általában 2-3) felvételezési ponttal. Az útmutató szerint a pontok megválasztásánál a legfontosabb szempontok, hogy azok elhelyezkedése reprezentatív legyen (pl. völgytalpi vagy medencetalpi pontok), eloszlásuk viszonylag egyenletes, és a köz számára elérhetőek legyenek.

A helyszíni felmérés általában előzetesen összeállított adatlap kitöltésével történt, amelyre szövegesen és esetenként vázlatos rajzok formájában is rögzítették a vizsgált tájrészlet tájképi, szerkezeti sajátosságait. Az útmutató szerint a jellemzés kiterjed a fő tájelemek felsorolására, valamint azok együttesének arányaira, viszonyára, mintázatára, színeire, a tájkép nyitottságára, illetve zártságára, változatosságára, formai jellegére és egységességére. Már a helyszínelés során érdemes azt is feljegyezni, hogy melyek lehetnek a karakter megőrzését, gazdagítását szolgáló beavatkozások. Az adatlap kitöltése mellett minden egyes felvételi pontról panorámakép is készül.

A bejárásokat az adatok elemzése, egyeztetés és az eredmények dokumentálása követi. A terepi felmérés alapján a tájkarakter egységek előzetes lehatárolása megerősíthető, vagy szükség esetén módosítható. Az egyeztetések célja, az elkészült tanulmányokban szereplő módszertani leírások szerint, elsősorban nem a besorolások megvitatása, hanem az adatok pontosítása és további

információk beszerzése volt a résztvevő felektől (helyi önkormányzatok és illetékes hivatalok területi szerveinek szakértői). Ezt követően került sor a tájkarakter egységek végleges lehatárolására. Az utolsó lépés az eredmények dokumentálása: az általános tájvizsgálat és a tájkarakter egységek leírása, valamint a tájépítészeti irányelvek formába öntése.

A tájépítészeti irányelvek fordítják le az értékelési folyamat elméleti eredményeit a gyakorlati cselekvés nyelvére. Megfogalmazásuk a táj jellemzőinek, állapotának, változásának, valamint a változással szembeni érzékenységének figyelembevételével történik. Az irányelvek egyfelől útmutatóként szolgálnak arra vonatkozóan, hogy az adott tájrészletben hogyan végezhető bizonyos típusú beruházás vagy tájhasználat váltás a kedvezőtlen hatások minimalizálása mellett az előnyök kiaknázásával. Másrészt rámutatnak azokra a tájalakítási, tájhasznosítási lehetőségekre, amelyek révén az adott táj karaktere megőrizhető, gazdagítható vagy helyreállítható.

Az egyes tanulmányok vizsgálati területének lehatárolása és kiterjedése jelentős eltéréseket mutatott. Többségük a korábbi közigazgatási körzetek vagy a nagyobb kiterjedésű régiók területére készült. (A program azonban még folyamatban volt, amikor 1996-ban a területi igazgatás átszervezésével a korábbi határok is több esetben módosultak.) Két tanulmány a tervezett nemzeti parkok területét, kettő jelentős tölcserörtorkolatok vidékét, míg további kettő kis kiterjedésű, speciális helyszínt dolgozott fel. A területi kiterjedést tekintve a vidéki térségek általában nagyobb, míg a városi térségek és a torkolatvidékek kisebb egységekben kerültek feldolgozásra. Skócia területe 78 772 km² – így az egy tanulmányra jutó átlagos területnagyság 2600 km². A szórás azonban meglehetősen nagy: előfordul ennek a duplája (Ross and Cromarty: 5100 km²), de közel a tizede is (Ben Alder, Ardverikie and Creag Meagaidh: 250 km²). A térképi felvételezés általában 1:50 000-es léptékben készült, de akadt 1:100 000-es és 1:25 000-es részletezettségű feldolgozás is. Alaptérképként az ezekben a léptékekben rendelkezésre álló állami földmérési térképek szolgáltak.

Két, az SNH keretében házon belül született anyagon kívül a tanulmányokat külső vállalkozók: 8 cég (egyenként 1-4 tanulmány) és 3 magánszemély készítették. A munkában esetenként a helyi önkormányzatoknál dolgozó szakértők is részt vettek. A tanulmányok áttekintéséből kitűnik, hogy készítésükben meghatározó szerepet játszottak a tájépítészek, akiket helyismerettel rendelkező ökológus, régész, történész, településtervező stb. szakemberek segítettek. A felmérési programban a tervhatóságok, a skót műemlékvédelmi hivatal (Historic Scotland), az erdészeti hivatal, helyi vállalkozások és civil szervezetek is közreműködtek finanszírozóként, az egyes projekteket felügyelő munkacsoport tagjaiként vagy az egyeztetések résztvevőiként. A szerződéskötéstől a dokumentálásig a tanulmányok elkészítésére általában 4–6 hónap állt rendelkezésre.

Az első értékelések tükrében a módszertan már a program végrehajtása során bizonyos mértékben finomításra került. A tapasztalatok hozzájárultak az újabb, jelenleg is érvényes tájkarakter értékelési útmutató (SWANWICK és LAND USE CONSULTANTS 2002) kidolgozásához. Ez, bár az értékelés lényegi menetén nem változtatott, finomította a módszertan részleteit, nagyobb súllyal jelentett meg bizonyos témaköröket (például az érintett érdekcsoportok bevonását, a GIS technológiai alkalmazását), és számos gyakorlati alkalmazást is bemutatott.

A tanulmányok tartalmi felépítése

Bár az egyes tanulmányok tartalmában eltérések mutatkoznak, az alábbi munkarészek minden anyagban megtalálhatók:

- a mai arculatot eredményező természeti és antropogén tájalakító tényezők áttekintése,
- a tájkarakter típusok és tájkarakter területek meghatározása és jellemzése,
- az aktuális tájalakító hatások leírása,
- a táj hosszú távú tervezését és hasznosítását segítő tájépítészeti irányelvek kidolgozása.

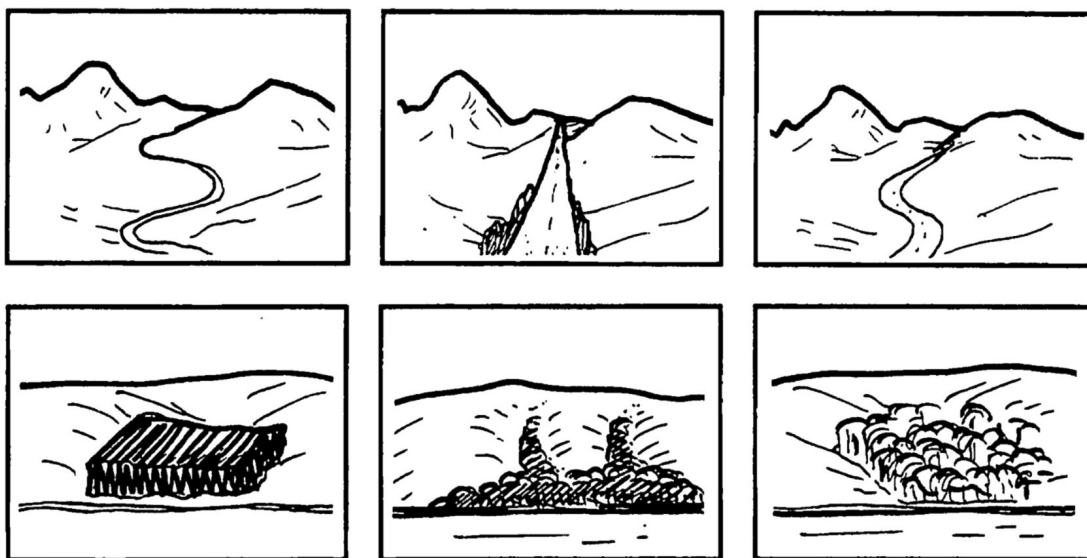
A bevezető szövegrész után, amely általában a célok meghatározását és a módszertani összefoglalót tartalmazza, a tanulmányok első része tájvizsgálat. Ez, lényegében a vizsgált terület tájalakulás történetét leírva, bemutatja azokat a természeti és antropogén tényezőket, amelyek a táj mai képét meghatározták. A tanulmányok egy része emellett az adott területre jellemző tájalkotó elemeket is

ismerteti. A szöveges leíráshoz esetenként térképes ábrázolás (pl. közzetani felépítés, talajviszonyok stb.) is társul.

Ezt követi az értékelések fő tartalmi része: az egyes tájkarakter egységek bemutatása. Leírásuk többnyire tájkarakter típusok szerint történik, de megjelenhet részletesebben, a tájkarakter területek szintjén is (pl. az Aberdeen megye központi és déli térségére készült anyagban: ENVIRONMENTAL RESOURCES MANAGEMENT 1998). A lehatárolt terület egységek jellemzésének hossza és módja változó. Általában az elhelyezkedést mutató kicsinyített ábrát, olykor vázlatrajzokkal is szemléltetett összefoglaló leírást, a fő karakterjegyek felsorolását és egy vagy több jellemző fényképfelvételt tartalmaz. A leírás esetenként nagyobb terjedelmű is lehet: a természetföldrajzi jellemzők, a tájhasználat és növényborítottság, a tájalkotó elemek, a településszerkezet és a tájképi megjelenés részletesebb kifejtésével. A vizsgált terület lehatárolt tájkarakter egységeit áttekintő térkép ábrázolja, a későbbi tanulmányok (pl. Fife: DAVID TYLDESLEY AND ASSOCIATES 1999) pedig táblázatos formában is szemléltetik azok hierarchikus viszonyát.

Az aktuális tájalakító hatások bemutatása többnyire az általános leírás keretében jelenik meg, tájhasznosítás szerinti bontásban (települési, ipari és bányászati, mezőgazdasági, erdőgazdálkodási, üdülési, infrastrukturális fejlesztések). A tájkarakterre gyakorolt hatást és annak következményeit helyenként a változás mértékére vonatkozó adatokkal (pl. népességszám alakulása, új építésű házak, új közlekedési utak, telepített erdőterület) is jellemzik. A tanulmányok egy része viszont nem nyújt általános áttekintést a tájalakulási folyamatokról – ehelyett azok az egyes tájkarakter típusokhoz kapcsolódóan kerülnek ismertetésre.

A tájépítészeti irányelvek alapvetően a tájalakító hatások szabályozását, a tájhasznosítási stratégiák fő vonalainak meghatározását szolgálják. Szintén kétféle módon jelenhetnek meg: meghatározott tájhasználatra vagy egy adott tájkarakter területre vonatkozóan. Az irányelvek jellege változó: tartalmukra a legfontosabb végfelhasználóknak számító, és az egyeztetéseken részt vevő SNH és az önkormányzati hivatalok képviselői jelentős befolyással voltak. Ennek megfelelően megfogalmazásuk is meglehetősen szélsőséges. Előfordulnak általános célkitűzések (pl.: a tájkép nyitott jellegének megőrzése), konkrét tájelemre (pl.: mezsgyék megőrzése és helyreállítása) vagy intézkedésre (pl.: galériaerdők telepítésének ösztönzése a vízfolyások mentén) vonatkozó javaslatok és célállapot leírások (pl. a szárazon rakott terméskő támfalak fenntartása gazdagítja a tájszerkezetet). Néhány tanulmányban (pl. Skye and Lochalsh: STANTON 1996; Inverness: RICHARDS 1996) ezt a munkarészt grafikus elemek is kiegészítik: vázlatos rajzokkal segítve az irányelvek alkalmazását (2. ábra).

2. ábra: Új út és erdősítés helyes, illetve helytelen kialakítását szemléltető ábrák (forrás: STANTON, C. 1996)

Figure 1. Illustration of good versus poor design of a new road and a woodland (source: STANTON, C. 1996)

Egyes tanulmányokban a már említettek mellett további témák is megjelennek:

- védett táji és természeti értékek térképi és szöveges bemutatása (Borders: ASH CONSULTING GROUP 1998; Cairngorms: TURNBULL JEFFREY PARTNERSHIP 1996a);
- az adott tájrészlet irodalmi vagy művészeti alkotásokban, zenében történő megjelenítése (Banff and Buchan: COBHAM RESOURCE CONSULTANTS 1994; Cairngorms: TURNBULL JEFFREY PARTNERSHIP 1996a);
- tájképi elemzés az egyes tájrészletek láthatóságára vonatkozóan (Aberdeen: NICOL ET AL 1996).

A tájkarakter értékelések eredményeinek országos szintű feldolgozása

Az eredetileg tervezett 3 helyett végül 5 év alatt (1994–99 között) készült el a Skócia teljes területét lefedő 30 tanulmány. Az anyagok az SNH Természeti Örökség Szemle sorozatának keretében jelentek meg, egységes arculattal. Az eredmények összesítéséhez, az általános következtetések levonásához azonban szükség volt a tanulmányok országos szintű feldolgozására. Ez a munka, egy térinformatikai alapú adatbázis kialakításával, 1998 végén kezdődött meg, amikor a tájkarakter értékelés nemzeti programja már befejeztéhez közeledett.

A feltérképezett tájkarakter területek sokszögekként kerültek digitalizálásra. Az így lehatárolt egységekhez adatbázis bejegyzésként rögzítették fő jellemzőiket: geológiai, domborzati és vízrajzi adottságok, tájhasználat, borítottság, településhálózat, egyéb jellemzők és személyes benyomások témakörei szerint. Szöveges jegyzet tartalmazza az adott tájkarakter típus karakterjegyeit, míg a karaktert potenciálisan befolyásoló aktuális tájalakító hatások felsorolása mind bejegyzésként, mind jegyzet formájában megjelenik. Az adatbázis összeállításánál nehézséget jelentett az egyes tanulmányok különböző adattartalma és az alkalmazott besorolások esetenként eltérő mivolta.

Ezt követően a munkát végző szakértői műhely (David Tyldesley and Associates) megbízást kapott, hogy a létrehozott adatbázis alapján, annak egységesítésével kísérletet tegyen a tájkarakter nemzeti osztályozásának kifejlesztésére. Az eredményeket az SNH térinformatikai csoportja tovább finomította. A tanulmányok által meghatározott 366 tájkarakter típus így végül – a lényegüket tekintve azonosak összevonásával – 275-re csökkent, amelyek átlagos területnagysága 286 km². Ezekből a hasonlóságot mutatókat csoportba rendezve 121 országos tájkarakter altípust és 55 főtípust hoztak létre (JULIE MARTIN ASSOCIATES és SWANWICK 2003).

Gyakorlati alkalmazások

A tájkarakter értékelés nemzeti programjának fontos célkitűzése volt, hogy segítse a terület- és településrendezést és a beruházásokkal, a táj hasznosításával kapcsolatos engedélyezési eljárásokat. A munka eredményeinek ez irányú felhasználását támogatja, hogy a nemzeti tervezési szabályrendszer több helyen is hivatkozik a tájkarakter témakörére. Ezek közé tartozik az 1998-as, „Természeti Örökség” címet viselő Nemzeti Terület- és Településrendezési Útmutató (NATIONAL PLANNING POLICY GUIDANCE 14: NATURAL HERITAGE), amely a táj jelentőségének kifejtését követően többek közt előírja, hogy a „helyi” (Skóciában a megyei szinthez rendelt) fejlesztési és rendezési terveknek tartalmazniuk kell a tájkarakter megőrzésére, illetve gazdagítására vonatkozó szabályozást. A kormány Tervezői Tanácsadó Füzetekinek sorában „A természeti örökséggel kapcsolatos tervezés” címmel 2000-ben megjelent kiadvány (PLANNING ADVICE NOTE 60: PLANNING FOR NATURAL HERITAGE) pedig kifejezetten utal az elkészült tájkarakter értékeléseknek a tervezési folyamatban és eljárásokban betöltött szerepére.

A nemzeti útmutatónak megfelelően a tájkarakter védelmére vonatkozó előírások a legtöbb megyei szabályozási tervdokumentációba beépültek. A North Ayrshire-i szabályozás például a létesítmények engedélyezésének feltételei között kimondja, hogy azok elhelyezése és kialakítása során: „... tekintettel kell lenni a terület tájalkotó elemeire és tájkarakterére. A jelentősebb létesítményeket a megyére készült tájkarakter értékelés (Ayrshire Landscape Character Assessment, 1998) alapján kell elbírálni.” (NORTH AYRSHIRE LOCAL PLAN 2005) Aberdeen City esetében ennél lényegesen szigorúbb a megfogalmazás². A Tájvédelemről szóló 31. számú előírás szerint:

2 Ez azonban nem feltétlenül segíti a tájvédelmi szempontok érvényesülését. A túlzó megfogalmazások esetenként éppenséggel gátolhatják az előírások betartását.

„... A fejlesztési javaslat nem fogadható el, amennyiben:

1. kedvezőtlen hatással van a tájkarakterre és a hely jellegét meghatározó tájalkotó elemekre...”
(ABERDEEN LOCAL PLAN 2008)

A megyei szabályozások révén a tájkarakter védelmével kapcsolatos szempontok az engedélyezési kérelmek elbírálása során is érvényesülnek. A beruházónak is érdeke, hogy erre még a kérelem benyújtását megelőzően tekintettel legyen. Ily módon a tájkarakter értékelések a beruházást előkészítő tanulmányok és a kapcsolódó hatásvizsgálatok fontos segédanyagává váltak.

Bár a tervezési terület részletes vizsgálatát természetesen nem helyettesítik, a tájkarakter tanulmányok a tájépítész szaktervezők számára is fontos hivatkozást jelentenek. Segítik az érintett terület általános jellemzőinek megismerését, és alapul szolgálnak a tervezett beruházás táji és tájképi hatásainak megítéléséhez. Ez irányú alkalmazását a hatásvizsgálatokról szóló útmutató (GUIDELINES FOR LANDSCAPE AND VISUAL IMPACT ASSESSMENT 2002) is javasolja.

A tájkarakter értékeléseknek a hatásvizsgálati folyamatban játszott kiemelt szerepét jól példázza az általam a Peterculter közelében tervezett új települési területre készített táji és tájképi hatástanulmány. A vonatkozó tájkarakter értékelés (NICOL ET AL. 1996) a környező tájrészlet érzékenységét tekintve egyebek mellett megállapította, hogy „... a jelentős erdőszűkség korlátozza a terület áttekinthetőségét, ezért a közeli kisvárosból többnyire nem látható.” A szóban forgó helyszínrre viszont külön kiemelte, hogy: „Peterculter városa a terület nyugati szeglete fölött fekszik, ezért ennek a résznek a láthatósága nagyobb mértékű.” Tekintve, hogy az említett nemzeti tervezési szabályrendszer révén a tanulmány a tájkarakter „hivatalos” leírásának minősül, az idézett hivatkozásnak kiemelt szerepe volt abban, hogy az eredetileg tervezetthez képest a javasolt bővítés végül lényegesen kisebb, a látványban kevésbé zavaró területre terjedt ki.

A tájkarakter tanulmányokban lefektetett tájépítészeti irányelvek általános útmutatást adnak a tájbaillesztést szolgáló tervezési eszközök alkalmazására is. Bizonyos, tájképi szempontból fokozottan érzékeny tájrészleteket érintő beruházásokra emellett az SNH külön segédleteket készített. Ilyenek a tengeri tenyésztőtelepekre (GRANT 2000), valamint a skót Felföldön és a szigeteken létesülő rádiótelefon építmények tájbaillesztésére (TURNBULL JEFFREY PARTNERSHIP 2002) vonatkozó kiadványok. Megyei szinten is készültek tervezési segédletek az új épületek tájkarakterhez illő elhelyezéséhez és kialakításához. Jó példa erre a grafikus ábráival rendkívül szemléletes North Ayrshire-i anyag (ANDERSON BELL CHRISTIE 2009) – bár a vonatkozó tájkarakter tanulmányra közvetlen hivatkozás nem található a dokumentációban. Dumfries and Galloway megyében az erdőszítések tájbaillesztéséről készült kiadvány (ENVIRONMENTAL RESOURCES MANAGEMENT 1998). Ez az anyag a tájkarakter értékelés eredményét és az erdőszítési hivatal tervezési útmutatóját ötvözve nyújt gyakorlati tanácsokat.

Az elkészült tájkarakter értékelések jelentős szerephez jutottak a nagyobb beruházások előkészítését, hely kiválasztását szolgáló tájterhelhetőségi vizsgálatokban is. Általános gyakorlattá vált, hogy a terhelhetőség értékeléséhez a tanulmányokban meghatározott tájkarakter egységek és az ott megállapított érzékenységek szolgáltak alapul. A vizsgált beruházások között megtalálható új települési területek kijelölése, külszíni bányászat, golfpálya fejlesztés, tengeri tenyésztőtelepek és szélenergiát hasznosító erőműtelepek létesítése. Kezdetben, többnyire a helyhatóságokkal közösen, az SNH volt a megrendelője ezeknek a tanulmányoknak. Manapság – különösen új települési területek kijelölése esetén – maguk a befektetők is készíttetnek tájterhelhetőségi vizsgálatot, hogy ezzel is elősegítsék javaslatuk sikerét.³ A témának a 2002-es tájkarakter értékelési útmutató tematikus füzetei között külön kiadványt szenteltek. Eszerint a terhelhetőség egyik legfontosabb tényezője (az ún. vizuális érzékenység mellett) a tájkarakter érzékenysége (SWANWICK 2002).

A táj- és településtervezésben a tájkarakter tanulmányok további alkalmazásai is elterjedtek. Az eredményeket felhasználják településszegély, valamint táj- és településképi vizsgálatok és javaslatok kidolgozása során. Tájkarakter alapú megközelítés jellemzi a városi térségek zöldövezetének lehatárolását is.

A terület- és településrendezés illetve a létesítménytervezés mellett a tájkarakter értékelések

3 Skóciában a (megyei szintre készülő) rendezési tervek felülvizsgálata során az ingatlanfejlesztő cégek versenyeznek egymással, hogy az általuk kiszemelt területek részesülhessenek a meghatározott fejlesztési kvótából.

felhasználásának másik fontos területe a tájkészlettel való gazdálkodás és a tájhasznosításra irányuló stratégiai tervezés. A skót táj és a tájkarakter jelentőségét már az országos területfejlesztési stratégia (NATIONAL PLANNING FRAMEWORK FOR SCOTLAND 2009) is megemlíti. Az értékelések eredményei az ágazati programok közül mindenekelőtt az SNH által a természeti örökség kezeléséről szóló hosszú távú területi és tematikus stratégiák kidolgozásában kaptak fontos szerepet (NATURAL HERITAGE FUTURES. AN OVERVIEW 2002). Hasonlóképpen a 2006-os Skót Erdészeti Stratégia (THE SCOTTISH FORESTRY STRATEGY) is kiemeli a tájkarakter jelentőségét az új erdőterületek elhelyezése és kialakítása szempontjából. A tájkarakter a 2007–2013-as Skót Vidékfejlesztési Programban (SCOTLAND RURAL DEVELOPMENT PROGRAMME) ennél gyakorlatiasabban jelenik meg: a természetkímélő gazdálkodási formáktól a hagyományos lakóépületek felújításáig számos témában biztosítva az annak védelmével kapcsolatos támogatásokat. A pályázóknak, egyebek mellett, azt is be kell mutatniuk, hogy az általuk benyújtott projekt milyen módon szolgálja a térségi tájkarakter megőrzését, fejlesztését. A tájkarakter tanulmányok a területi igazgatás alsóbb szintjén is fontos szerepet kaptak: többek közt a térségi erdészeti kerettervek és a megyei erdészeti stratégiák kidolgozásában. Az önkormányzatok szintjén történő alkalmazásra példa az Aberdeen City által kidolgozott tájstratégia (ABERDEEN CITY COUNCIL LANDSCAPE STRATEGY 2002) is.

A védett tájakkal kapcsolatos alkalmazások körében megemlíthető, hogy a tájkarakter értékelések segítették az ország két nemzeti parkjának (Cairngorms és a Loch Lomond and the Trossachs) lehatárolását. A Nemzeti Tájképvédelmi Területek (National Scenic Areas) kijelölésének felülvizsgálata során is megfogalmazódott az igény az objektívan leírható tényezők alapján történő értékelésre. 2007–2008-ban a területek újbóli felmérésével meghatározták azokat a sajátos jellemzőket, amelyek az egyes területek védettségét indokolják. Az értékelésre kidolgozott módszertani útmutató (DAVID TYLDESLEY AND ASSOCIATES 2007) a terepi munka előkészítésének lényegi részeként határozza meg az érintett tájkarakter típusok és azok jellemzőinek figyelembevételét.

Bár a nemzeti program keretében készült tanulmányok a védett tájak kezelési tervének kidolgozásához is alapul szolgálhatnak, önmagukban ahhoz általában nem elegendők. Kivételt képez ez alól a National Trust for Scotland kezelésében lévő Mar Lodge Estate-re készült tájkarakter értékelés (TURNBULL JEFFREY PARTNERSHIP 1996b). A Cairngorms Nemzeti Parkon belül fekvő terület viszonylag kis kiterjedése (293 km²) itt részletesebb feldolgozásra adott lehetőséget, amelynek révén a „tájépítészeti irányelvek” jellegükben már inkább konkrét kezelési javaslatokként jelennek meg.

Ahogy az az ismertett alkalmazásokból is kitűnik, a tájértékelések felhasználói közül kiemelkedik az SNH tájvédelmi csoportja és területi irodáinak munkatársai. A hivatalban rendelkezésre állnak az elkészült tanulmányok, és az érintettek számára a térinformatikai adatbázis is elérhető. Az értékelések eredményei az engedélyezési eljárásokat, a szakhatósági munkát, a védett területek kezelését, valamint a stratégiai tervek kidolgozását segítik. Az SNH mellett a tanulmányok eredményeit más központi kormányzati hivatalok (erdészeti hivatal, műemlékvédelem, nemzeti fejlesztési ügynökség stb.) is hasznosítják. Fontos szerepet kapnak az elkészült tájkarakter értékelések a helyi önkormányzati hivatalok munkájában is, ahol elsősorban a településtervezési és tájgazdálkodási irodák alkalmazzák a tervezési munka és az engedélyezési eljárások során, valamint a kezelési tervek és a helyi erdőgazdálkodási stratégiák elkészítésében. Jelentős felhasználói csoport még az ingatlantulajdonosok, beruházás-szervezők és szaktervezők köre, akik számára a tanulmányok nélkülözhetetlenek a fejlesztési projektek kidolgozása és a környezeti hatásvizsgálatok részeként vagy külön tanulmányként készülő táji és tájképi hatásvizsgálatok készítése során.

A tájalakulás nyomonkövetése

Több mint tíz év telt el azóta, hogy a tanulmányok sorozata elkészült. Ennyi idő alatt a gazdasági-társadalmi folyamatok hatására a táj állapotában jelentős változások következhetnek be. Ezek rögzítésére, a tájkarakter jellemzések aktualizálására azonban egyelőre nincs kidolgozott eljárás.

Maguk a tanulmányok a tájalakulás nyomonkövetésére csak részben alkalmasak. Leírják a tájnak egy adott időbeni állapotát, a fontosabb karakterjegyeket és tájelemeket, amelyeket egy későbbi állapottal összevetve a változás tanulmányozható. Nincs ugyanakkor módszertani szempontból meghatározva, hogy pontosan milyen tényezők figyelembevétele szükséges az állapotváltozás teljes körű értékeléséhez, esetlegesen milyen objektív mérőszámokkal szükséges leírni annak mértékét stb.

A tájkarakter felmérési program eredményeinek összefoglaló értékelése

A tájkarakter értékelés nemzeti programjának legfontosabb elsődleges eredménye az volt, hogy 5 év alatt Skócia teljes területére elkészültek a tanulmányok. A munka szakmai körökben jelentős elismertséget szerzett, és teret nyitott különböző gyakorlati alkalmazásoknak. Az elkészült tanulmányok felhasználásával térinformatikai alapú regionális és országos adatbázist hoztak létre, amely általános áttekintést ad az ország tájkészletéről, alkalmas átfogó elemzésekre és térségi stratégiák megalkotására. Az eredmények feldolgozásában ugyanakkor nehézséget jelentett, hogy nem volt előzetesen rögzített osztályozási rendszer: ezért a tipizálások nem voltak egymással teljes összhangban, és a leírások is eltéréseket mutattak.

A kutatási program jelentős eredménye, hogy az értékelési folyamatban résztvevő felekben (állami szervezetek, helyi önkormányzati hivatalok képviselői és egyéb partnerek) tudatosította a táj jelentőségét és az azért viselt közös felelősséget. A gyakorlati alkalmazások révén ez a kör tovább bővült. Fontos tapasztalat, hogy a tájkarakter értékelés eredményeinek elfogadottsága és hasznosítása elterjedtebb volt azok körében, akik a programban kezdettől fogva részt vettek (JULIE MARTIN ASSOCIATES és SWANWICK 2003). A helyi lakosságnak az értékelési folyamatba történő bevonása ugyanakkor akkoriban még nem volt jellemző.

A felmérési program eredményei hivatalos elismerést kaptak a különböző ágazati politikákban és stratégiai tervezésben, és gyakorlati alkalmazások széles körének nyitottak teret. A nemzeti tervezési szabályrendszer révén a terület- és településrendezésben és az engedélyezési eljárásokban is fontos szerephez jutottak. A gyakorlati felhasználás szempontjából lényeges, hogy az elkészült tanulmányok, a témával kapcsolatos útmutatókkal és kutatási jelentésekkel egyetemben, a világhálón is elérhetők. Ugyanakkor a tájkarakter értékelések feldolgozásával készült térinformatikai adatbázis jelenleg csak az SNH munkatársai számára elérhető.

Az elért eredmények alapján megállapítható, hogy az elvégzett program az Európai Táj Egyezmény végrehajtásához is jó alapot biztosít (JULIE MARTIN ASSOCIATES és SWANWICK 2003). A tájkarakter értékelés nemzeti programjával Skócia az egyezmény egyik fontos célkitűzését lényegében már teljesítette. További munkára elsősorban a tájkarakter értékelési folyamatban történő közösségi részvétel és a tájalakulási folyamatok nyomonkövetése terén lesz majd szükség.

Tanulságok a hazai tájkarakter felmérés számára

A módszertani sajátosságok hazai alkalmazhatóságának kérdése külön elemzést igényel, a felmérési program általános tanulságait azonban érdemes itt is röviden összefoglalni. Mindenekelőtt ki kell emelni a célkitűzés pontos tartalmának jelentőségét, hiszen az alapjaiban meghatározza az alkalmazandó módszertant. A skót példa világossá teszi, hogy amennyiben a téma elméleti-tudományos jelentőségén túlmenően a gyakorlati (terület- és településrendezés, stratégiai tervezés) hasznosíthatóság igénye is megjelenik, akkor egy, az országosnál részletesebb szintű feldolgozás szükséges. Ennek elengedhetetlen része a terepi felmérés, amelynek minden, karakterében eltérő területre ki kell terjednie. Ahogy a cikkből kitűnik, ez a munka jó előkészítéssel és programozással, több szakmai műhely közreműködésével egy, a magyarországgal összevethető területegységre néhány év alatt elkészíthető. (Skócia összterülete ugyan valamivel kisebb, a szigetvilág, a tagolt tengerpart és a domborzat változatossága azonban egyértelműen nehezítő körülmények a magyarországi adottságokhoz képest.)

Hasznos tapasztalat továbbá, hogy az elkészült munkák felhasználhatóságát nagyban segíti az előzetesen meghatározott, egységes értékelési módszertan. Ez azonban az egyes résztanulmányok további feldolgozásához nem elegendő. Összevethetőségük, országos összesítésük

szükségessé teszi, hogy az adatok területi szempontból illeszthetők és technikai szempontból is kompatibilisek legyenek.

Irodalom

- ABERDEEN CITY COUNCIL LANDSCAPE STRATEGY 2002. Aberdeen City Council honlapja (<http://www.aberdeencity.gov.uk>)
- ABERDEEN LOCAL PLAN, June 2008. Aberdeen City Council honlapja (<http://www.aberdeencity.gov.uk>)
- ANDERSON BELL CHRISTIE 2009: Design Guidance. Development in the Countryside. North Ayrshire Council honlapja (<http://www.north-ayrshire.gov.uk>)
- DAVID TYLDESLEY AND ASSOCIATES 2007: Identifying the Special Qualities of Scotland's National Scenic Areas. Scottish Natural Heritage Commissioned Report No.255
- ENVIRONMENTAL RESOURCES MANAGEMENT 1998: Landscape Design Guidance for Forests and Woodlands in Dumfries & Galloway. Forestry Commission honlapja (<http://www.forestry.gov.uk>)
- GRANT, A. 2000: Marine Aquaculture and the Landscape: The siting and design of marine aquaculture developments in the landscape. Scottish Natural Heritage
- GUIDELINES FOR LANDSCAPE AND VISUAL IMPACT ASSESSMENT 2002. Landscape Institute, Institute of Environmental Assessment. Második kiadás
- JULIE MARTIN ASSOCIATES – SWANWICK, C. 2003: Overview of Scotland's National Programme of Landscape Character Assessment. Scottish Natural Heritage Commissioned Report F03 AA307. Scottish Natural Heritage honlapja (<http://www.snh.org.uk>)
- LANDSCAPE ASSESSMENT GUIDANCE 1993. CCP 423. Countryside Commission, Cheltenham
- NATIONAL PLANNING FRAMEWORK FOR SCOTLAND 2009. A Skót Kormány honlapja (<http://www.scotland.gov.uk>)
- NATIONAL PLANNING POLICY GUIDANCE 14: NATURAL HERITAGE 1998. A Skót Kormány honlapja (<http://www.scotland.gov.uk>)
- NATURAL HERITAGE FUTURES. AN OVERVIEW 2002. Scottish Natural Heritage honlapja (<http://www.snh.org.uk>)
- NORTH AYRSHIRE LOCAL PLAN 2005. North Ayrshire Council honlapja (<http://www.north-ayrshire.gov.uk>)
- PLANNING ADVICE NOTE 60: PLANNING FOR NATURAL HERITAGE 2000. A Skót Kormány honlapja (<http://www.scotland.gov.uk>)
- SCOTLAND RURAL DEVELOPMENT PROGRAMME 2007-2013. A Skót Kormány honlapja (<http://www.scotland.gov.uk>)
- SWANWICK, C. 2002: Landscape Character Assessment. Guidance for England and Scotland. Topic Paper 6: Techniques and Criteria for Judging Capacity and Sensitivity. The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage. Landscape Character Network honlapja (<http://www.landscapecharacter.org.uk>)
- SWANWICK, C. – LAND USE CONSULTANTS 2002: Landscape Character Assessment. Guidance for England and Scotland. The Countryside Agency and Scottish Natural Heritage. Landscape Character Network honlapja (<http://www.landscapecharacter.org.uk>)
- THE SCOTTISH FORESTRY STRATEGY 2006. Forestry Commission honlapja (<http://www.forestry.gov.uk>)
- TURNBULL JEFFREY PARTNERSHIP 2002: Siting and Design Guidelines for Mobile Telecommunications Developments in the Highlands and Islands. Scottish Natural Heritage Commissioned Report No. F00AA508
- Felhasznált tájkarakter értékelési tanulmányok:*
- ASH CONSULTING GROUP 1998: The Borders landscape assessment. Scottish Natural Heritage Review, No 112.
- COBHAM RESOURCE CONSULTANTS 1994: National programme of landscape character assessment: Banff and Buchan. Scottish Natural Heritage Review, No 37.
- DAVID TYLDESLEY AND ASSOCIATES 1999: Fife landscape character assessment. Scottish Natural Heritage Review, No 113.
- ENVIRONMENTAL RESOURCES MANAGEMENT 1998: South and Central Aberdeenshire: landscape character assessment. Scottish Natural Heritage Review, No 102.
- FLETCHER, S. 1998: Inner Moray Firth landscape character assessment. Scottish Natural Heritage Review, No 90.
- GILLESPIES 1998: A landscape assessment of the Shetland Isles. Scottish Natural Heritage Review, No 93.
- LAND USE CONSULTANTS 1998: Ayrshire landscape assessment. Scottish Natural Heritage Review, No 111.
- MCILVEEN, F. 1999: Ross and Cromarty landscape character assessment. Scottish Natural Heritage Review, No 119.
- NICOL, I., JOHNSTON A. AND CAMPBELL, L. 1996: Landscape character assessment of Aberdeen. Scottish Natural Heritage Review, No 80.
- RICHARDS, J. 1996: Inverness District landscape character assessment. Scottish Natural Heritage Review, No 114.
- SCOTTISH NATURAL HERITAGE LANDSCAPE GROUP 1999: Ben Alder, Ardverikie and Creag Meagaidh landscape character assessment. Scottish Natural Heritage Review, No 120.
- STANTON, C. 1996: Skye and Lochalsh landscape assessment. Scottish Natural Heritage Review, No 71.
- TURNBULL JEFFREY PARTNERSHIP 1996a: Cairngorms landscape assessment. Scottish Natural Heritage Review, No 75.
- TURNBULL JEFFREY PARTNERSHIP 1996b: Mar Lodge Estate: landscape assessment. Scottish Natural Heritage Review, No 79.

THE SCOTTISH NATIONAL PROGRAMME OF LANDSCAPE CHARACTER ASSESSMENT
AND THE APPLICATION OF THE RESULTS

R. KABAI

Corvinus University of Budapest, Department of Landscape Protection and Reclamation
e-mail: robert.kabai@uni-corvinus.hu

Keywords: landscape character assessment, conservation of landscape character, town and country planning

Between 1994 and 1999 landscape character assessments have been prepared for all landscapes throughout Scotland. The article introduces this outstanding project, regarding the methodology applied, the contents of the studies and the results achieved. There are also various examples quoted to illustrate the practical applications of the assessments, describing whether and how they assist the protection of landscape character.

Key results of the programme include the significant recognition amongst landscape professionals, and the awareness raised of landscapes amongst the other partners involved (representatives of governmental bodies, local authority staff etc.). The outcomes of the programme have been applied in central government policy and advice, and are well-used in development planning and control at local authority level. The project therefore provided a strong platform from which to implement the European Landscape Convention.